

Колись оцю стародавню українську народну козацьку пісню співали у колективі художньої самодіяльності нашої школи. Вона обов'язково входила до репертуару святкових концертів, з нею ми виступали в сільському клубі, їздили в сусідні села, їздили на фестивалі та огляди до районного центру, і навіть до області. Вельми часто вона звучала на радіо, у виконанні маститих київських митців, але мені здається, що наші, самодіяльні артисти виконували її значно мелодійніше, значно глибше столичних. Ця пісня козацька тому, що місцевість, де протікає ріка Ятрань, була заселена в ті далекі роки запорізькими козаками. В ті роки, про які йдеться в пісні, козацька вольниця доживала останні дні...

Ятрань — річка невелика, довжина її навряд чи сягає ста кілометрів. Неширока та неглибока, тече вона, звиваючись, посеред густих лісів Черкащини та безкрайніх полів Кіровоградщини. Звичайно, Ятрань — це не Волга, не Дніпро, і не Дунай, вона не така знаменита. Це там, на берегах тих великих рік, творилася історія, там народжувались та вмирили імперії, там вирішувалась доля людства, доля цивілізацій. А хто знає про цю невелику річку, загублену в українському степу!.. Але ж і тут, серед такого прекрасного, такого мирного на перший погляд степу, намальовані кров'ю такі жахливі картини, які, можливо, і не снилися нікому в світі, та чомусь про них мало згадують в історії. І хто тільки не йшов по цій землі з вогнем і мечем! Тут і дикі орди Чингізхана, тут і зграї половців, і кримських татар, тут і німецькі загарбники..

Колись давно захопила ці землі Річпосполита — шляхетська Польща. Шляхта не тільки жорстоко пригноблювала місцеве українське населення, а й глумилась над православною вірою українців: у відповідь спалахнуло народне повстання, відоме в історії, як “Коліївщина”. Десь отут, на схилах оцих горбів, в балках, на крутих ятранських берегах, збиралися загони гайдамаків — повсталих проти польського пригноблення українців. І старий і малий йшли в загони Івана Гонти та Максима Залізняка. “ Жінки навіть з рогачами, пішли в гайдамаки!” — писав про ті події Тарас Шевченко. І вже така велика була ненависть до польських пригноблювачів, що гайдамаки, захвативши місто Умань, в верхів'ях Ятрані, вирізали все польське населення. Іван Гонта не пожалів навіть дружину-полячку та своїх дітей!

Прокотився тут також вогняний бурун Громадянської війни: Петлюра, Тютюнник, Григор'єв, Махно... Кого тільки не було!

На початку Великої Вітчизняної війни тут, на схилах ятранських горбів, відбулася жорстока битва між радянськими військами та німецькою армією. То була перша на цій війні справжня битва між регулярними арміями. Зразки самовідданої боротьби з загарбниками відомі були і раніше, досить нагадати про Брестську фортецю, але то були окремі осередки збройного опору серед розгубленої армії, які чинили окремі, розрізненні підрозділи. Біля Умані відбулася битва між арміями. Вперше з початку війни, Радянська Армія учинила опір найсильнішій, непереможній армії Європи, тим самим змусила німецьке командування переглянути план “Барбаросі”.

Місцевість ця являла собою безкрайній степ, глибоко порізаний великими та малими річками, річечками та струмками. Навіть дощові потоки розмивали степ, залишаючи глибокі каньйони, береги котрих поволі обсіпалися, і зрештою ці каньйони перетворювалися в глибокі балки з пологими схилами. Так вона і визначена в географії, ота місцевість: горбиста рівнина, степова зона. Одначе, нічого тут вже про степ не нагадує: земля навкруги зорана скрізь, де тільки можливо, до самого горизонту тягнуться безкраї поля в оточені лісосмуг, в балках та долинах насаджені ліси та діброви, маленькі річки та струмки загачені і утворюють ставки. На пологих берегах розкинулись великі села, які утопають в гушавині садів, села, в яких добротні садиби і смуги городів, на яких чого тільки не росте! Якраз про те мріяв Шевченко: “...веселії села, а у селах, у веселих, і люди — веселі!”

Назви багатьох сіл в заплаві Ятрані овіяні легендами... Село Коржівка. По переказу, проїздив через те село козак, і спитав чого-небудь попоїсти. Йому принесли коржі. Він покуштував тих коржів та й сказав — чи то вдобрюючи, чи то засуджуючи: “У вас — Коржівка!”. А ось — село Нерубайка. Зупинилися козаки на відпочинок, один став рубати деревце, а другий підійшов і попросив: “Не рубай-ка!”. Сиділи козаки на схилі горба та й пили горілку, і все: “Наливай-ка!” — так з'явилося село Наливайка. Село Перегонівка велике, розкинулося на обох берегах ріки. Мабуть, раніше тут було багато ґуралень, гнали горілку з цукрового буряка. Зараз в цьому селі

великий цукровий комбінат. Назви Підвисоке, Орлово, Лебединка, Давидівка — говорять за себе самі.

Якщо подивитися вдалину, степ являє собою велетенські, широчезні похилі горби. Мабуть, саме звідси, від оцих похилих — покатих — горбів і з'явилася назва села — Покотилово. Про це село є навіть згадка в енциклопедії Блокгауза та Ефрона: “Покотилово — селище Київської губернії, Уманського повіту, населення біля тисячі чоловік, православна церква, два молитовних будинки, школа, крамниця, базар”.

Під час Громадянської війни в Покотиліві розташувався штаб однієї із петлюрівських дивізій. Відступаючи з Криму та Одеси Червона Армія захопила село а також і штаб петлюрівців, без однісінького пострілу.

Село розкинулося на обох берегах Ятрані. Саме тут, як говориться в пісні: “З-під каміння б'є вода!”. Вже чого-чого, а каміння тут не бракує! Правий берег високий, кам'янистий, в багатьох місцях обривистий. Лівий берег теж високий, але не такий крутий, як правий, він більш пологий. Притому, правий берег в межах самого села невисокий до моста через ріку, на цьому березі розташовані садиби та простягаються до самої ріки смуги городів, а за мостом — високий та обривистий. Лівий берег навпаки, до мосту високий, а вже за ним похилий та невисокий. На високому лівому березі уздовж ріки тягнеться всього одна вулиця, ґрунт там кам'янистий, садиби та городи десь зверху, а до річки спадає кам'янистий, зарослий густими чагарниками схил. Внизу, біля самої води, густі зарості верболозу. Далі, вже за мостом, берег невисокий, смуги городів широкі і підходять майже до самої води. Обидва береги густо заросли верболозом, його гілля нахилилося до самої води, окрім тих місць, де на поверхню виходять скелясті урвища.

На правому березі зосереджена основна частина села. Тут декілька вулиць, на яких розташовані магазини, клуб, сільрада, контора правління колгоспу, школа, лікарня. Тут же, на околиці села, розташовано колгоспне господарство: комори, тік, вагова тощо. А трохи далі — становище для худоби: декілька вибілених вапном споруд, силосні ями, загоны для худоби, водонагнітна вежа.

Становища для худоби є, утім, і на другому березі, на другім кінці села. Декілька побілених вапном довгих та приземкуватих споруд, в яких раніше утримувалися чимала овеча отара, а також, великий табун колгоспних коней. Поступово машини витіснили коней, також і овечу отару тихенько вивели, тому що всю землю зорали, і випасати отару було ніде. Тепер ці становища порожні. Порожні також і становища на правому березі. Нові, ринкові відносини на селі, не залишили місця для молочнотоварної отари великої рогатої худоби; по-перше, вся земля давно вже зорана, і зовсім ніде випасати отару, а по-друге, централізовані державні закупки молока давно минули, а реалізувати його своїми силами — справа надто клопітна та витратна.

Обидва береги зв'язує між собою міст, висота якого сягає принаймні метрів три. Один кінець його опирається на скелястий правий берег, другий — на земляний насип греблі. Гребля підіймає рівень води в річці, для того, щоб направити її на турбіну маленької гідроелектростанції, яка притулилася невеличким флігелем до двохповерхової, побіленої вапном споруди млина на лівому березі. Також вода крутить і колеса цього млина. А за млином — така ж то біла, кам'яна, двохповерхова споруда, чи то олійня, чи то якась комора.

Таким чином, завдяки греблі, Ятрань від села Покотилово до села Орлово, за три кілометри вверх по течії, являє собою вельми широку ріку, ширина її приблизно метрів тридцять, а біля самої греблі — то і усі сто. Та й глибина, мабуть, метрів три-чотири...

Головна вулиця села навкіс спускається із правого берега до річки і виходить на міст під таким гострим кутом, що дивно, як то колгоспні водії вхитрялися на нього виїжджати. Яюсь колгоспний шофер Федя Апатій, персональний водій голови колгоспу, невисокий, кремезний чолов'яга, на “Москвичі” голови не “вписався” в крутий поворот, збив огорожу моста і повалився з трьохметрової висоти вниз, на скелястий берег. Автомашина перевернулася в повітрі і гепнулася на скелю, усіма чотирма колесами, та на диво, залишилася ціла. Тільки

фару розбила. Цілий день Федя Апатій ходив навкруги “Москвича” та нервово кунив цигарки, одну за одною, а навколо нього та на мосту метушилися заклопотані колгоспники.

Як витягли автомобіль — для нас, хлопчаків, так і залишилося таємницею, адже в ті часи не було в колгоспі автокрану, а тягти автомашину буксиром через каміння на крутий схил греблі не було ніякої можливості. Ми цілий день сиділи на греблі, очікуючи, коли то вже почнуть її тягнути, та — дарма! Так і не дочекавшись, пішли геть, і невдовзі позабули і про машину, і про Федю Апатія.

“Москвича” якось витягли, мабуть, приїздив автокран із райцентру. Автомобіль майже не постраждав, якщо не враховувати розбиту фару, але його невдовзі списали, та й продали одному колгоспному водію. Мабуть, марновірство та забобони голови колгоспу та його правління примусили продати автомашину. Це був перший автомобіль у нашому селі в приватній власності. А Федя Апатій кинув шоферське кермо та й пішов працювати в колгоспні майстерні.

Міст через Ятрань одночасно являється і гідротехнічною спорудою, призначеною для регулювання водоспаду під час весняної повені; в ньому розташовані затвори, які під час підвищення рівня в річці підіймаються і випускають лишню воду. Затвор, це великий дерев'яний щит, до нього зверху вертикально закріплене щось на вподобі драбини. Щит “ходить” в пазах, які вистругані в великих стовпах, що рівномірно розташовані вертикально вздовж усієї довжини моста. Коли треба “скинути” зайву воду, між щаблів отої драбини просовують жердину і, діючи нею, як важелем, підіймають затвор. Таких затворів на мосту вісім, по чотири на кожен проліт. Буває, що затвори підіймають влітку, тоді річка міліє і стає якраз такою, якою і повинна бути: вузькою, метрів п'ять в ширину, а берег по обидві сторони покритий товстим шаром чорного мулу.

Старожили казали, що до війни Покотилове було маленьким містечком, де жили ремісники-євреї, та під час війни їх усіх розстріляли, а містечко спалили. Після війни Покотилове відновили вже як село: невеликі глиняні хатини під солом'яними стріхами, біля них смужки городів, школа, клуб...

Відлуння недавньої війни довго ще хвилювало думки сільських хлопчаків. Посеред села були якісь руїни, їх називали “ратуша”, і сільська малеча з великим задоволенням копирсалась в тих руїнах і знаходила то порожні кулеметні стрічки, то патрони, а то зім'яті металеві гудзики з зірками. Мабуть, під час війни тут була якась адміністративна споруда, біля якої йшли жорстокі бої. Також і в річці, нижче мосту, знаходили ми мінометні снаряди; казали, що в цьому місці в річку впала автомашина з боеприпасами. Якось один із моїх друзів витяг із води один такий снаряд. Ми винесли його далеко за село, на поле, розвели вогнище прямо на ріллі, а самі залягли неподалік. Довго чекали, коли розірветься, вже й вогонь майже погас. Ми вже зібралися підійти та підкинути хмизу, аж раптом — як бабахнуло! Щоправда, фонтану землі, як ото показують в кіно, не було, а тільки маленька хмарка диму, яка тут же розтанула в повітрі, і звук такий, ніби щось луснуло. І — звіряче відчуття жаху! До цього часу пам'ятаю, як моторошно свистіли осколки над головою. А на місці вибуху залишилась навіть не вирва, а так, вм'ятина в землі, а земля в ній була така тверда, що ми не могли її копати ножем. З великими труднощами витягли ми із тієї вирви хвіст від міни, який залишився після вибуху, і навіть пороховий заряд у ньому не розірвався. Але ми не стали його колупати, а віднесли в лісосмугу і мовчки кинули в траву.

В центрі села стоїть пам'ятник — бронзовий солдат у плащ-палатці, з автоматом на грудях, схиливши голову, держить в одній руці каску, а в другою рукою утримує біля ніг вінок. А поруч з пам'ятником гранітні плити з іменами жителів села, які не вернулися з війни. На цих смутних скрижальях історії — прізвиська майже усіх жителів села: війна не обминула ні однієї хати.

Я народився вже після того, як відгрімилі останні залпи, вже після того, як країна відбудувала зруйновані села та міста, фабрики та заводи, залікувала рани війни, - і був свідком того, як поволі, від року в рік, підіймалась та багатіла Україна, і разом з нею розквітало та багатіло наше село, як поволі глиняні хати під солом'яними стріхами витіснялися добротними спорудами із цегли або вапняка, і дахи у тих споруд вже були покриті залізом або ж шифером. А в сімдесяті роки майже у кожному дворі вже стояв мотоцикл або автомобіль.

Я ще застав ті часи, коли на збірку урожаю виходили усім селом, і урожай збирали вручну, тобто, косили пшеницю косами, жали кукурудзу серпами. В мене на руці залишився з тої пори шрам від серпа: я допомагав

мамі жати кукурудзу і поранив руку.

В ті далекі часи на селі скрізь застосовувалась ручна праця, машин та механізмів ще не було. Кукурудзу, картоплю, буряк пололи руками. В колгоспах були рільничі бригади, в основнім — жіночі, і хоч села і були великі та багатолюдні, людей все одно не вистачало. Не тільки колгоспники, а й усі жителі села виходили на прополку. Моя мама працювала у сільській лікарні, і вся лікарня виходила влітку у поле. І я, малий, теж як міг — допомагав! Дадуть ділянку, а вона ж велика, рядки сходов тягнуться далеко-далеко за обрій. І це ж треба полоти! А сонце пече несамовито, спрага шалена, піт заливає очі, та ще й ті настирні мухи! Після такої роботи болить спина, перед очима темні кільця, болять ноги та руки. Але побіг на річку, впірнув два-три рази в прохолодну прозору ятранську воду, і всю втому — як рукою зняло!

Восени усі мешканці села виходили збирати урожай. А він таки був багатий!

Потім колгосп поступово придбав деяку техніку, ручна праця потихеньку витіснялась машинною, з'явилися хімічні добрива, а для боротьби з бур'яном — гербіциди та інші хімічні засоби.

Сьогодні багато хто, особливо мешканці міст, впевнені, що паляниці ростуть на деревах, любить побазікати про шкоду, яку приносить застосування в сільському господарстві хімікатів. Скільки вже було на протязі останніх п'ятнадцяти-двадцяти років дебатів на тему шкоди від вживання гербіцидів та інших хімікатів! Мовляв, сільськогосподарські культури накопичують в собі нітрати та інші шкідливі компоненти, які негативно впливають на людський організм. А в останні роки заговорили і про трансгенні продукти та шкоду, яку вони завдають. Хто ж перечить! От тільки я, слухаючи ці речі, бачу безкрайні колгоспні лани, на яких розсипані — біліють жіночі хусточки. І одне питання відразу ж приходить в голову: а як можна виростити урожай, нагодувати таку велику кількість людей, якщо не вживати хімікати? Пробували ви руками полоти кукурудзу, картоплю або буряк? Це ж треба з ранку і до вечора гнути спину на полі, а результат мізерний, непомітний. Машинами полоти теж неможливо. А боротися з колорадським жуком можна машинами? А пшениця! Якщо її не обробити хімікатами, вона ж заросте бур'яном! Адже бур'ян більш пристосований до природних умов, він росте скоріше, ніж культурні рослини.

Хто буде отой урожай ростити? Де взяти стільки людей, адже молодь в селах не затримується: закінчив школу — відразу до міста, до інституту або ж в училище, або на завод. Тільки б вибратися із села!

На початку дев'яностих років деякі політики гнівно таврували "Радянський Агрогулаг". Дійсно, становище колгоспного селянства в післявоєнні роки, та і в довоєнні, мало чим відрізнялося від становища рабів. Їм не платили грошей, а малювали горезвісні "палички", їм не видавали паспортів, щоб вони не виїхали із села, їм багато чого не дозволяли. Але ж, мабуть, саме тому і вистояла, видужала країна, видужав народ. Хрущов зробив велике діло — звільнив селян від колгоспної кріпацької залежності, і за те навіки йому вдячний український народ. Але ж, уявіть собі, що було б, якби він зробив те на двадцять років раніше! Навряд чи змогла би країна залікувати рани війни та вижити. Так вже побудована людина, що інтереси виживання суспільства вимагають насилля над особою. Людина — стадна тварина, і виживає в боротьбі за життя якраз та зграя, де жорстокий і безжалісний вождь, а не та, де розвозять демократичні теревені усякого роду "правдозахистники". Досить поглянути на сучасну Росію! Понад п'ятнадцять років пройшло з тієї пори, як країна зробила крутий поворот в своєму економічному розвитку, і який результат? За п'ятнадцять років Радянський Союз зумів не тільки відбудувати зруйновану війною економіку, відбудувати господарство, а й перетворити зруйновану країну в високо розвинуту державу, зробити крок до космосу! А нині? Що ми бачимо? Населення країни, в якій — найбагатші природні ресурси, в якій необмежені запаси нафти та газу (притому, що все це дорожчає з кожним днем), фактично — жебракує!..

Дивно, що на селі не було пияцтва, яке так широко крокувало по країні після війни. Розуміється, і в нас пили, чого вже там гріха таїти. Гнали горілку та пили, але ж пили до міри, ніхто не напивався до нестями, не пропирав останнє. Вважалось за правило перед обідом пережилити чарку, як кажуть, "для апетиту". І дійсно, апетит після цього був звірячий. Але пияцтва — не було! Були в селі два дядьки, про яких казали, що вони "п'ють". Та, якби ви бачили, які в них були садиби, яке господарство!..

Головною тягловою силою на селі після війни були коні. На них пересувалися по селі, їздили до райцентру, перевозили вантажі тощо. Автомашин на селі було всього дві: славнозвісна "полупторка" та ЗІС-5, "Захар", з дерев'яною кабіною. Правда, полупторка скоро виробила свій ресурс і була відправлена доживати свого віку під тином, а ЗІС-5 ще довго їздив на наших дорогах. Потім колгосп купив автомашину ГАЗ-51. Це вже була справжня техніка, серйозна, сучасна. А пізніше на селі з'явилася пожежна машина, гарна така, червона, теж на базі ГАЗ-51, тау же на двох ведучих мостах. От в роботі я її так і не бачив, пожежі у нас були вельми рідко, не зважаючи на те, що в ті часи майже всі хати були під солом'яними стріхами. Розповідали якось, що десь начебто була пожежа, горіла хата. Приїхала ота пожежна машина, розкотили рукави, і тут виявилось, що в цистерні бракує води. Поки збирали рукави та їздили за водою — і хата згоріла. Було таке насправді, чи ні — не знаю, сказати не можу, адже подібних історій вислухав чимало, і в різних місцях, тому міркую собі, що то вигадки, і ставлюсь до них, як до анекдотів.

Поступово автомобілі витіснили коней, і цих останніх на селі використовували тільки для внутрішніх потреб: щось перевезти та зорати город.

Я змалечку почав працювати в колгоспі, мені дуже подобалося супроводжувати машини з зерном на станцію, на елеватор. Я радий був їздити на одному ентузіазмові, навіть без оплати, настільки мені подобалося це діло, проте мені нараховували якийсь трудовні, і в кінці літа я приносив додому чималий клумак натуральної оплати.

Яке то було щастя — погрузити в машину зерно, та їхати вісімнадцять кілометрів на станцію вузькоколійної залізниці, де був елеватор. До моїх обов'язків відносилось розрівняти зерно в кузові машини, одержати в ваговій документи на зерно, на станції ці документи здати, відкинути задній борт у кузові, вигрузити зерно, одержати документи на здане зерно, та й їхати додому. Обов'язки, прямо казати, не дуже складні, і я виконував їх досить ретельно.

Я сидів у кабіні і в усі очі дивився навкруги. І який же прекрасний краєвид розстилався переді мною! Ці широченні поля стиглої пшениці, на яких метушились огорнені курявою комбайни, і тут же, вслід за ними трактори стягували копиці та вкладали їх в велетенські скирти, а десь вже і палили стерню, і навколо розливався смачний запах горілої соломи. А поруч, відділені лісосмугами, зеленіли такі ж безмежні поля кукурудзи, сяяли, ніби маленькі сонця, голівки соняшників, зеленів буряк. Але більш від усіх, було жовтих пшеничних полів, і це мене дуже втішало: значить, пшениці багато і возити я її буду довго.

На початку літа нас відправляли в піонерський табір, в сусіднє село або ж і до райцентру. В таборі було добре: ми ходили в походи, грали у футбол, займалися в самодіяльності, грали в військові ігри. Була, наприклад, така гра, називалася вона "Знайди прапор". Місцеві хлопчачки, скориставшись заволокою ночі, крали табірний прапор і ховали його, залишивши після себе ледве помітні сліди. По тих слідах ми повинні були знайти прапор. Це було дуже цікаво та захоплююче, майже — як на війні! А війною в ті далекі вже роки марили майже усі хлопці на селі... А футбол! Ні з чим не можна порівняти цю захоплюючу гру! Ми проводили змагання між табірними командами, грали також і з місцевими командами. Немає таких слів, щоб передати, яким цікавим та захоплюючим було перебування в піонерському таборі! І все ж таки, я з нетерпінням чекав того часу, коли закінчиться зміна в таборі, я поїду додому і буду працювати в колгоспі — возитиму зерно. І коли така година наставала, як же радісно я їхав додому, і з якою надією дивився навколо, помічаючи жовті пшеничні поля, і дуже вже мене радувало, що поля жовтіли майже по всій дорозі додому.

В вересні починався учбовий рік, ми тижнів два ходили до школи, а з половини вересня та до кінця жовтня, уся школа, починаючи з п'ятого класу, виходила працювати на колгоспне поле: починався збір урожаю. І ніхто не нарікав на те: всі розуміли, що так треба, нікому більше було працювати на полях. В ті часи ще не було машин для механізованої збірки кукурудзи та картоплі, тому застосовувалась ручна праця. За роботу колгосп платив нам гроші. Не бозна що, п'ять — вісім карбованців за місяць, а все ж!. Для нас це були чималі гроші, і головне, що одержані вони за власну працю. Тоді і колгоспникам платили не багато.

Ця робота мені зовсім не подобалась: треба було вставати рано-вранці, йти на поле. А вже було прохолодно, в низинах стояв туман, було мокро та не затишно. Картоплю ми збирали у полі: йшла машина-копалка, вивертала корчі, а слідом ми з відрами, збирали картоплини та й відносили до машини. А кукурудзу

збирали або прямо в полі, обламували качани, або на току вже зібрані качани очищали від лушпиння. Працювати на току було приємніше, тут були великі бурти з насінням соняшника, ми залазили на них і збирали лущене насіння. А коли йшли додому, кожен зачерпував піввідра соняшникового насіння, і ніхто не бачив у цьому чогось необачного. До речі, сьогодні багато базикають про те, що в сталінські часи людей садили до в'язниці тільки за те, що ті підбирали на стерні декілька впалих колосків. Не знаю, не буду сперечатись, можливо, що саме так і було, але згадуючи, як ми черпали по піввідра зернят, і ніхто нам не нарікав на те, я щось не дуже вірю, що за колоски можна було потрапити до в'язниці.

Я теж черпав насіння, і за місяць вдома набирався чималий клумак. І як же добре та затишно було довгими зимовими вечорами затопити грубку, насмажити насіння і сидіти, та лузати, слухаючи, як за вікном завиває завірюха!

З початком осені, з місяцем вереснем, пов'язаний стійкий запах свіжої масляної фарби та запах нових шкіряних черевиків. Свіжою фарбою пахли парти в класних кімнатах, та підлога в класах і в коридорах. Ми самі усе це фарбували наприкінці учбового року, та пофарбовані парти чомусь не висихали до самого вересня, коли вже починався новий учбовий рік. Ми взагалі багато чого робили для школи своїми руками. Фарбували парти та підлогу, майстрували столи, стільці та рамки, навіть деякі прилади для фізичного кабінету, працювали на пришкольньому городі, після уроків прибирали класи. І ніхто не нарікав! Школа так і називалася: "загальноосвітня, політехнічна, з трудовим вихованням". Нам прививали любов до праці, вчили працювати, і я дуже вдячний за те нашої, Покотилівській, школі. Сьогодні я з нерозумінням дивлюсь, як на російському телебаченні розгорнулася якась вакханалія з нагоди учня однієї із шкіл, який кинувся під електричку, тому що його "принижували" в класі — примушували прибирати клас! Для нас це дивно! Причому, всі гуртом ганьбують школу і вчителів, які "принижували" бідного школяра! А він — гордий, не зміг терпіти приниження і кинувся під поїзд! Яка молодь у нас росте! Горда, незалежна! Насмітити на вулиці, або випорожнитись у ліфті — це їх не принижує, це вони можуть, а от підмести за собою — зась! Ми — горді!

Згадую своїх учителів... Марія Денисівна Руденко, навчала нас з першого до четвертого класу. Подружжя Галина Яківна та Володимир Григорович Білашенко: вона була нашим класним керівником та викладала українську літературу, а Володимир Григорович — директором школи, та ще вів уроки історії і географії. Іван Михайлович Сорока, фронтовик-артилерист, викладач математики... Я був поганим учнем, постійно порушував дисципліну, на уроках був неуважний, не виконував домашніх завдань, а займався своїми справами. І певно, немало завдавав прикrostі вчителям. А вони все терпіли, із усіх сил намагались навчити нас, не тільки тому, що написано в книгах, а зробити з нас гідних членів суспільства. Кожен з них був справжнім учителем, Учителем — з великої букви!

Першого вересня, коли починався учбовий рік, парти ще не висохли, і ми стелили на них газети, щоб не забруднити одіжку. Ці газети прилипали так, що ми не могли їх потім відірвати. Так до кінця учбового року і залишались на партах ті газети. А нові черевики, новий портфель, нові книги та зошити! Все це мало якийсь незвичайний запах. Це був запах нових знань, нового відкриття, запах нового життя.

Основним джерелом інформації на селі в ті часи було радіо. Окрім інформаційних програм на радіо часто передавали театральні постановлення, або читали літературні твори, і в цій якості воно складало значну конкуренцію кіно, яке крутили в нашому клубі два рази на тижні. Я, сільський мешканець, ніколи не був у театрі, але завдяки радіо постановленням, знав багато драматургічних п'єс, багато літературних та музичних творів, і коли трапилось складати екзамен до театального інституту, то я показав такі глибокі знання театру, що приймальна комісія була приголомшена.

Радіо — це була радіотрансляційна точка, так званий "гучномовець", який у нас ще називали "Капелюх", тому що його широкий чорний дифузозор вельми був схожий із знаменитим головним убором — широкополим капелюхом. У нас, вдома, був ще ламповий приймач, "Дніпро", та користувались ми тим приймачем вельми рідко, тому що на селі не було електрики. Та маленька електростанція, що була на річці, давала струм переважно на потребу колгоспного господарства, а для нас, споживачів, вмикали його декілька разів на місяць.

Зимою у нас отоплювали житла грубками. Паливом служило кам'яне вугілля. Не зважаючи на те, що село було майже відрізане від доріг і станції, вугілля не бракувало. Нам, сім'ї медичного робітника, належало

користуватися безкоштовним вугіллям. Привозили такі брикети, тобто, пресований вугільний пил. Горіли оті брикети непогано, але тепла давали замало. А було ще таке вугілля, — антрацит, дрібний, як щєбінь, його називали “зернята” або “нашіння”, за те, що походило на соняшникове насіння. Це вугілля горіло добре і тепла давало багато, особливо добре воно горіло після того, як полити його водою. Тільки тріск стояв! Це вугілля було вищої якості, приблизно — як березові дрова серед палива, і таке вугілля необхідно було купувати.

Зими в нас інколи бували досить суворі, мороз сягав десяти градусів нижче нуля, та ще й пронизливий вітер, сніг. Не те, що в Ленінградській області, куди ми незабаром перебралися. Там зими м'які, половина зими сльота, друга половина — легкий морозець. У нас — не так. Десь в середині грудня, коли ще не було великих морозів, випадав сніг, вистилаючи пухнастою білою ковдрою поля, городи, схили ярів, — і лишень незамерзла річка похмуρο та зловісно темніла серед сліпуче білих схилів. Інколи бували і сильні завірюхи, і тоді наметали такі великі снігові надми!

І от якось вночі, коли зимове небо густо посипано розсипами зірок, а все навкруги залите мертвимоблідим місячним сяйвом, міцнів мороз, і ріка замерзала, причому, замерзала достатньо міцно. Вранці ми приходили на річку і бачили, що її скувала блискуча дзеркальна крига, на які виднілися вмерзлі в лід пухирі та бульбашки. Казали, що це — газ метан.

Лід ще не досить міцний, він легенько прогинається, але нам вже не терпиться. Спочатку, випробовуючи міцність криги, кидаємо на лід каміння, а потім, обережно, пробуючи лід ногами, виходимо вже на середину річки, ковзаємось на ногах, розглядаючи пухирі під ногами та прислухаючись до підозрілого тріску. Через день-другий лід вже остаточно зміцнів, і ми виходили на ковзанах. Поки немає снігу, ріка являє собою велетенську ковзанку, кілометрів п'ять вздовж, та в ширину метрів вісімдесят. Де ви бачили іще одну таку ковзанку?

Інколи ріка замерзала під час сильного вітру, тоді поверхня льоду була горбистою, на ній намерзали якісь зеленуваті крижані виверження, начебто з-під криги довго вибивавсь струмок. Ковзати по такій поверхні було не дуже приємно, на щастя, таке бувало вельми рідко.

Ми виходили на лід і прив'язували до ніг ковзани. Ходили ми зимою в кирзових чоботях, до них і прив'язували ковзани, прості та скромні “снігурки”. У цих ковзанів передбачено було кріплення до підшви, але воно не держалось, після одного-двох виходів на лід, це кріплення відривалось, тому ми прив'язували ковзани мотузками, а для надійності мотузку затягували кілочками. На ковзанах незвично, ноги роз'їжджаються в різні сторони, а десь далеко вже чути, як гуде лід: значить, хтось вже несеться по річці. І ось вже із-за повороту вилітає малий ковзаняр. Він ще далеко, ледь-ледь можна роздивитися, як розвівається од вітру його пальто, як вимахує він руками, в яких держить палицю. Палиця у нього в обох руках, паралельно до льоду, він вимахує нею в такт, відводить її в сторону, протилежну тій, куди йде нога. А поли пальта розвіваються в протилежний бік. І тільки лід гуде! Спортивна одежа була для нас надто дорога, ми ходили зимою, і, розуміється, також катались на ковзанах та лижвах, в пальтах, або в куфайках.

На жаль, така ковзанка трималась недовго, до першого снігопаду. Добре, хоч, що снігопади були не вельми рясні, не дуже частими, і ще вітер здував більшу частину снігу. Та все одно, кататися на засніженій ковзанці було не дуже зручно, і ми розгортали сніг, утворюючи собі невеличке льодяне поле.

Якось непомітно у нас розповсюдилася нова гра — хокей. У нас це звалось: “Грати в гилки”. Значно пізніше, вже із словника я визнав, що, виявляється, “гилкою” називається гра, яку ми називали “лапта”. А ми “гилку” називали “лапта”, а “гилкою” — хокей. Мені гра в хокей не подобалась, і я ніколи в неї не грав. Не подобалась вона мені своїми грубощами. Кажуть, боягуз не грає в хокей! Я зовсім не вважав себе боягузом, та хокей не любив, я завжди вважав, що в іграх перемагає той, хто володіє знанням, вмінням, а не грубою силою. От футбол — це зовсім друге діло, це вже справжня гра!

Окрім ковзанів, я ще дуже любив кататися на лижвах. Наш ландшафт був вельми тому сприятливий, кататися на наших схилах — одне задоволення. У себе в класі був я першим лижником — зламав три пари лиж. Якось були в нашій класі змагання, нам видали лижви, і мені дісталися погані, увесь час спадали з ніг, та незважаючи на це, я прийшов до фінішу другим. На жаль, малувато було у нас снігу, тому що, той, що випадав,

часто-густо здувало вітром, особливо на схилах, де саме і сприятливо кататися. А бувало і так, що сніг не випадав до самого Нового року, земля замерзала і дзвінко гула під каблуками чобіт. На щастя, сильних морозів не було, врожай не вимерзав.

Бувало й так, що зимою навалювало снігу, та ще й морози завертали до двадцяти п'яти градусів. Тоді ми не ходили до школи, в сутінках, не запалюючи світла, сиділи вдома, біля гарячої грубки, лузали насіння та слухали радіо поставлення чи музику. І не було в усьому світі місця, затишніше рідної хати!

Весна наставала вже наприкінці лютого. Тобто, це ще була не весна, це тільки перші її проблиски: пригрівало сонце, сніг на схилах ставав ніздрястий, підтанулий, і в підталинях вже виднілась жирна чорна земля. Наставало весінне бездоріжжя, сніг танув і розмочував землю, перетворюючи її в липке тісто, і ходити без чобіт було зовсім неможливо. Та й у чоботях — не легше: мокра земля налипала до чобіт велетенськими млинцями, важко та незручно було їх тягати. Пів-осені та всю зиму ми ходили в важких кирзових чоботях, та ось вже десь наприкінці березня, на узбіччях доріг почали з'являтися стежки: спочатку ледь помітні, а потім все більші та ширші, і ось вже побігли стежки в різні сторони, по всьому селі. Яке ж то було щастя — скинути оті обридлі пудові чоботи, та одягнути на ноги легенькі граційні черевики, і бігати по доріжжках, стежках, по схилах, давно звільнених від снігу і вже як слід висохлих.

Квітень бурхливо розцвітав кипінням білого цвіту яблуні, груші, вишні... А запах! А глибока, пронизуюча синява неба! А дзвінкі веселі ручаї та струмки, що бігли по усіх вулицях села вниз, до річки! А весняний льодохід — о, це прекрасне та моторошне видовище, коли бурхливі води річки стрімко несуть розламані, розтроснені крижини! Річка вийшла із берегів, затвори підняті, і не просто підняті, а витягнені на греблю, та незважаючи на це, води багато, вона впритул підійшла до городів, майже сягає до верху греблі. Перемішана з кригою, вона, ревучи, прямує у відкриті затвори. Крижини крутяться, зіштовхуються одна з другою, розламуються і стрімко несуться далі, вниз по течії.

А ще, якось, на річці підривали кригу. Весна вже буяла щосили, рівень води в річці значно піднявся, вода навіть переливалась через затвори, а крига все не хотіла ламатися. Рівень води все підіймався, боялися, що залле городи та кригою зруйнує греблю, тому звернулися до підривників. Ті привезли з собою великі паперові мішки з амоналом, надовбали в кризі ополонок і засипали туди вибухівку. Яка це була подія для місцевих хлопчаків! Нас проганяли геть від небезпечного місця, але ж хіба можливо було не пустити нас подивитися на підрив! Ми вперто лізли ближче до мосту, де саме і підривали кригу, чим викликали напади люті у підривників.

Ось підривник крутнув ручку свого апарату, і так гарно зірвався вгору, як велетенська тополя, і поволі осів вниз льодяний дрібняк. А потім вже пролунав вибух. Крига на поверхні води гойдалась, але тріскатись не хотіла. Довго ще лунали над селом вибухи, на радість місцевій дітворі, аж ось лід, під кінець, почав ламатися. Крижини зіштовхувались одна з другою, ламались, ставали сторч, і поволі йшли з бурхливим потоком в відкриті затвори.

Весна, це також і час закінчення учбового року. А далі — піонерський табір, а після табору — праця в колгоспі, ігри в футбол, походи в ліс. Добре!

В травні цвіли запізнілим цвітом деякі дерева, а в гушавині їх листя гуділи хрущі. Вони були вайлуваті, ледачі, ми ловили їх, наповнювали ними коробочки від сірників, хрущі вовтузилися в тих коробочках, і враження було — що працює радіоприймач.

Травень, це майже літо. Сонце високо, майже в zenіті, на дворі спека. В травні вже починали купатися, і я, звичайно, в перших рядах. Яюсь, грали біля школи у футбол, була вельми велика спека, грати швидко набридло, тому що не було повних команд, а без цього і гра — не гра, і ми побігли до річки. Як були — спітнілі — так і шубовснули у воду. А на другий день я захворів, температура піднялася майже до сорока градусів!

Треба сказати, що вода в Ятрані була чиста, прозора, в ній водились раки, а вони, як звісно, не люблять

брудну воду. В верхній течії, в селі Перегонівка, був цукровий комбінат, єдине промислове підприємство, але ніяких шкідливих речовин в ріку він не скидав. На дзеркальній поверхні води плавали домашні гуси, качки. Вони додержувалися своїх табунців, поважно крокували вранці до річки, а ввечері, також поважно — на своє подвір'я.

В річці в великій кількості водилась риба, але рибалити у нас якось не вельми любили. Ще сітками чи вершами ловили, а так, щоб сидіти на березі з вудкою — те вважалось пустощами. Вудили переважно хлопчачки. Був у мене в ті часи товариш, заїдливий рибалка. Сидіти з вудкою міг цілий день, а вже як забирали в нього вудку, то ліз в каміння, ловити раків. Він і мене намагався привабити до рибалки, та дарма. От якось йому вдалося мене умовити, і я зібрався на рибалку. Вдома довго скиглив, поки мама не купила мені моток волосіні та декілька гачків. Я здобув дві довгі хворостини та й змайстрував вудки. Поставив їх у сінях, за дверима, а вранці виявилось, що у обох вудок відкушені гачки. Немов бритвою зрізані. Приятель мій, завзятий рибалка, так і не признався, хоча в мене не було ніякого сумління, що відкусив гачки саме він. Була в нього ще одна пристрасть, окрім рибалки — не міг пройти мимо, коли щось погано лежало.

Влітку ми грали у футбол. Грали, в основному, на базарній площі. В нашій селі в суботу та в неділю збирався базар: приїжджали звідусіль, з усіх навколишніх сіл, із райцентру. На базарі продавали все, що можна було продати: продукти харчування, домашнє збіжжя, худобу. Приїздили ремісники та продавали свої вироби, привозили товар із райцентру. А на будні дні базарна площа пустувала, і ми обрали її для гри у футбол. Не зовсім зручно було там грати, тому що площа розташована на схилі великого горба, і м'яч завжди котився вниз, але робити нічого: ми грали і на такому полі. Мене завжди в таких іграх призначали арбітром, тому що я знав деякі правила, або ставили на ворота, хоч воротар з мене був — так собі! А мені ж так хотілося бігати, забивати голи! Однак, я погоджувався на все, тільки б відбулася гра! Базарну площу поволі займали під будівництво, відрізаючи від неї куски території. Спочатку відрізали величезний шматок, на якому почали будувати лікарню, велику споруду у вигляді букви "П". Після цього колгоспний бухгалтер задумав будувати собі хату, і де — розуміється, на базарній площі. Потім якийсь приїжджий ремісник-горщечник побудував собі на базарі хату та піч, для опалення горшків. І пішло.. Коли через багато років я приїхав у Покотилову, базарної площі вже не було — одні садиби.

Якось правління колгоспу запропонувало нам, молоді, розкорчувати старий яблуневий сад в центрі села, та побудувати там стадіон, де, звичайно ж, був би і футбольний майданчик. Як завзято приступили ми до роботи! Але незабаром наш ентузіазм звітрився. Нікому було організувати! Була в колгоспі звільнена посада секретаря комсомолу, та наш секретар був якийсь вайлуватий, безініціативний, і перші ж труднощі загнали його в куток. А труднощів усього і було — роздобути в колгоспі трактор.

Я спати не міг, все марив новим стадіоном, та що я, малий, міг зробити! Організацією я, звісно, займатися не міг, а великим хлопцям швидко набридло, у них були другі інтереси. Шкода, так і запропастився сад, і стадіону не побудували! Вже значно пізніше, приїздив я в село і бачив, що на місці саду так нічого і немає, там тепер пустирище. Хтось відтяв собі там клапчик землі та збудував хатину, розбили город, а в решті — так пустирище і залишилося.

Влітку, коли ще не возили хліб на станцію та коли ми не були в піонерському таборі, я цілі дні пропадав на річці. Рано навчився плавати, але більш за все мені подобалось плигати з мосту. Там були такі великі стовпи, які держали затвори, із цих стовпів ми і плигали. Я навчився плигати сторч головою, хоч це було і моторошно. До води із цих стовпів було майже три метри. Я довго стояв на стовпі, збираючись із силами, і коли вже зібрався, складав руки над головою, підскакував на місці, переламувався в поясі і летів вниз. Це був адреналін, і ще й який!

Купалися ми якось біля мосту, плигали вниз, а в цей час для чогось був піднятий один із затворів. Мій товариш, той, який відкусив гачки на моїх вудках, плигнув з мосту і пропав. Минуло п'ять хвилин, а його немає, десять хвилин... Ми занепокоїлись: мабуть втопився! Минуло майже півгодини, а його все немає! Комусь прийшло на думку глянути нижче мосту. Дивимось, а він, весь посинілий від холоду, лазить між каміння та ловить раків. Виявляється, його затягнуло під затвор і викинуло с того боку.

Сьогодні, коли вже минуло багато років, на початку двадцять третього тисячоліття, ріка Ятрань являє собою досить сумне видовище. Вода густа, темно-зелена, від неї виразно доноситься неприємний запах, на

водяні поверхні вже немає ні качок, ні гусей, мабуть — немає і риби, а береги та мілини густо заросли очеретом та осокою. Поруч зі старою греблею збудували нову, вже без затворів. Тепер немає сенсу підіймати рівень води для електростанції, бо електроенергію село одержує від ЛЕП, яка проходить неподалік. Ніхто вже в річці не купається, і лишень густі похилі верби сумно дивляться в темно-зелену воду...

Я рано пішов до школи, в шість років, бо самостійно навчивсь читати. Якось так вийшло, вдома, на столі лежала розкрита книга, щось там про північного оленя, я підійшов і почав читати. Але вчився в школі погано, і зовсім не тому, що навчання давалось мені трудно, навпаки, я ловив усе на літу. Досить було уважно прослухати урок, і я вже все розумів, можна було йти далі. Вся біда в тому, що я не міг спокійно висидіти навіть п'ятнадцять хвилин, а що вже казати про декілька годин. Навкруги було стільки цікавого! Треба було порпатися під партою, подивитися у вікно, почитати під партою принесену ким-небудь книгу, помалювати на полях у зошиті! До того ж, те, що я так швидко все розумів, послужило мені погану службу: я вже все зрозумів, треба йти далі, а комусь — не зрозуміло, і йому "розжовують". А мені нудно сидіти і вдруге, втретє слухати те, що давно ясно. І я починав займатися сторонніми справами. Отак пропускав новий матеріал, доганяти не було ніякого бажання, і поволі вийшов у відстаючі. Як шкодував потім, що не вчився, не цінував часу, дарма розтринькав шкільні роки!

Читав я багато, брав книги в сільській бібліотеці, в шкільні, у друзів. Була і своя, вельми добре підібрана бібліотечка. Потім, коли ми переїхали до Ленінградської області, я відніс майже всі книги до букініста. Мені, дурню, потрібні були гроші, щоб купити патефон. А які то були книги!..

Перша книжка, яку я по-справжньому прочитав та усвідомив, була книга Жюль Верна "Діти капітана Гранта". Я сказав би, що ця книга на довгі роки визначила мою самосвідомість, я порівнював свої вчинки та свою поведінку з тим, як зробили б це на моєму місці герої книги. З жалем мушу констатувати, що не завжди я свої вчинки порівнював з поведінкою улюблених героїв, і сьогодні, коли вже минуло чимало літ, я оглядаюся на минулі дні і роки, і мені дуже прикро. Багато там було поганого, про що не хочеться згадувати.

Після цієї книги я вже зачитувався книгами Жюль Верна, прочитав майже всі його твори. Цікаво, що в нашій, сільській бібліотеці вони були майже всі. Я захопився науковою фантастикою, саме науковою, яка, все таки, в основі своїй має науку, а не ті нісенітниці, що заповнили полиці книжкових магазинів сьогодні, те, що називається "фентезі", тобто — фантазія. Не фантастика, а — фантазія. Це божевільне марево я не читав ніколи!

Скажу відверто, що книги багато чому мене навчили, із книг я здобув немало знань. Цим я зовсім не хочу сказати, що в нашій сільській школі були погані вчителі, або — що рівень навчання був недостатньо хороший, навпаки! Вчителі у нас були прекрасні, предмети свої знали і з усіх сил старалися навчити нас, передати нам свої знання. Я ніколи не міг порозуміти людей, які вважали сільську школу ущербленою, і значно хуже міської. Наша школа була розкішною і знання давала хороші. Тому, не випадково, що наші випускники надто легко вступали до столичних інститутів.

Читання книг якось поволі захопило мене всього. Навіть, під час поїздок з зерном на станцію, я думкою жив у книгах, не міг діждатися, коли приїду додому і розгорну улюблену книгу, і вже навкруги дивився якось неухважно. Особливо любив я книги про море, про піратів, про пригоди. Такі книги, як "Діти капітана Гранта", "Таємничий острів", "Острів скарбів" — були моїми настільними книгами, я жив у них! У нас, на річці, вниз по течії, був невеликий острів, а навколо нього розкидане каміння — ніби малі острови архіпелагу. Я намалював карту цього архіпелагу, придумав назву для всіх островів, для протоків та бухт. В ті часи я марив морем, морськими подорожами, морською романтикою. Та моря ніколи не бачив, хоч від нас до моря було щось близько трьохсот кілометрів. Для нас тоді це була майже космічна відстань.

Ще я любив ходити в ліс. Неподалік від села, кілометрів за два, на правому березі Ятрані був невеликий ліс. Це були штучні насадження на схилах балки. Стрункі дубки стояли рівними рядами, начебто посадки в полі, квадратно-гніздовим способом, і тільки внизу, вздовж берегів невеличкого струмка, було хаотичне нагромадження купин верболозу, та на узліссі — густі чагарники терену. В лісі також була колгоспна пасіка. Якось ми прийшли та й випросили у пасічника меду. Ох, і мед же був!..

А ще один ліс був на лівому березі, він знаходився значно ближче від села, та чомусь він користувався у мешканців села поганою славою, і ми вважали за краще туди не ходити. Цей ліс був невеличкий, але я так і не дослідив його. На узліссі були руїни якогось фільварку чи хутора. І там, серед зруйнованих фундаментів залишилися деякі фруктові дерева. Я приходив туди та їв груші, а далі в ліс іти боявся.

Цей ліс називався “Ошийок”, щось, певно, схоже з нашійником, чи може з тим шматочком шиї, що залишається в курки після того, як її відріжуть голову. А той ліс, на правому березі, де була пасіка, звався “Ласкова”. Що значить це слово — не знаю, не можу пояснити. А був ще один ліс, кілометрів за десять від нашого села, біля селища Підвисоке. Це вже був великий, справжній ліс, урочище “Зелена Брама”. Брама — це такі великі ворота.

Ще одне улюблене місце — сільський клуб. Це була вже стара споруда, одноповерхова, велика, кам'яна, під залізним дахом. Саме цікаве у клубі, це, звичайно, кіно. Воно в нас було два рази на тиждень, і я не міг дочекатися того дня, коли повісять нову афішу, колгоспний кіномеханік привезе велику, круглу бляшану банку з плівкою, і ми знову виявимося серед улюблених кіно героїв, серед цікавих та загадкових обставин.

Спочатку, кіно було з частими перервами, — частинами, — тому що в клубі був всього один проектор, старенька шіснадцятиміліметрова “Україна”. Таке кіно ми називали “вузькоплівочним”. Приводився в дію апарат з допомогою невеличкого генератора-двигунця, який торохтів позаду клубу. Як же я хвилювався, коли мав бути хороший фільм, а генератор ніяк не хотів заводитись! Це була пекельна мука! Поступово кінозал переустаткували для демонстрацій широкоформатного кіно, а живлення електроенергією вже здійснювалось від проходячої недалеко від села ЛЕП.

Вельми часто крутили в клубі солоденькі індійські фільми, і вони, оті фільми, користувались прямо таки шаленою популярністю. Якось, райком привіз кандидата на посаду нового голови колгоспу, якого треба було обрати, і для того, щоб залучити колгоспників до зборів, привезли індійський фільм “Квітка в пилу”. Народу набралось — повен зал! Сперш, голосували за голову колгоспу. Не сподобався райкомівський кандидат селянам, і всі, звісно, проголосували “проти”. Але райком не здавався: тричі проводили голосування, і тричі — голосували “проти”. Представник райкому сказав, що демонстрацію фільму не почнуть, поки не проголосують так, “як треба”. І колгоспники “зламались”, проголосували — “як треба”. Хороший був той голова, чи ні — не можу сказати, я тоді був ще надто малий, щоб розглядати такі питання, пам'ятаю тільки, перше, що почав робити новий голова, це — будувати собі хату, та яку хату! Палац!

Якось до клубу привезли багатосерійний документований фільм німецьких кінематографістів (от прізвища їх — забув!), який називався “Російське чудо”, і наші місцеві, доморощені ідеологи звеліли прийти дивитися його всім мешканцям села. Для того, щоб охопити всіх, фільм демонстрували надворі. Перед клубом колись давно були викопані своєрідні земляні сходи, які амфітеатром охоплювали широкий майданчик перед фасадом. Екран натягнули прямо на фасад, а в амфітеатрі розмістилися глядачі. Деякі прийшли зі своїми табуретами. Фільм був прекрасніший та цікавіший, мова у ньому йшла про те, як Росія із личакової, аграрної країни перетворилася в індустріальну, високо розвинуту державу — Радянський Союз. Цікавіший був фільм: я, дванадцятирічний хлопчак, дивився на екран широко розкритими очима, хоч і не все розумів.

Але, як завжди, наші ідеологи щось перемудрували, зганяючи все село на перегляд цього “Російського чуда”. Селяни, звичайно, прийшли, як же можна було не послухати владу! Усі ще добре пам'ятали сталінські часи! Але і відношення до такого кіно було відповідне: над фільмом знущалися, він став героєм анекдотів, хоча, певна річ, був безперечно вельми цікавим та пізнавальним. На селі ще довго розповідали єхидні історії про кіно, про те, як, наприклад, один дід прийшов зі своїм табуретом і в кожусі, завернувся в той кожух, та й заснув, і проспав до сходу сонця, бо ніхто його не збудив. І з того часу, якщо хотіли щось вилаяти, називали його “Руським чудом”.

Окрім кіно, в клубі ще був духовий оркестр. Мені дуже хотілося в ньому грати, і ось, якось, оголосили набір. Певна річ, я прийшов один із найперших. Я мріяв грати на трубі, та мене визначили грати на “альті”, це така завернути труба, і грають на ній три ноти: пук, пук!.. Мені видали альт, звеліли його начистити, як слід, зубним порошком, показали, як грають гаму, і... все! На цьому закінчилась моя музична кар'єра. Забув сказати: якось на свято, коли грав оркестр, я держав перед музикантом ноти. От і все!

Від нашого села було недалеко до того місця, де Ятрань впадала в другу, значно ширшу та більшу ріку — Синюху. Було якесь свято, і на березі Синюхи, на узліссі, розташувались торгівельні намети, автомагазини. Спорудили естраду, на якій цілий день грали оркестри. І на майдані танцювали та веселились мешканці навколишніх колгоспів. Нас привезли на автомашиних. Я вперше бачив таку велику ріку, такий великий водний простір. Це було справжнє море: десь вдалині танув протилежний берег, свіжий вітер гнав на берег хвилі, а на хвилях, як на справжніх морських, пінилися білі баранці, такі ж білі та кучеряві, як пропливаючі по небі хмарки.

Пізніше, через рік, на берегах Синюхи, хтось знайшов портсигар, наповнений паперами. То були записи лейтенанта Червоної Армії, який разом з декількома бійцями пробивався із оточення до лісу “Зелена Брама”. Саме тут, біля селища Підвисоке, недалеко від урочища “Зелена Брама”, розігрався останній акт трагедії двох наших армій, які потрапили в Уманську “котловину”. Біля селища Підвисоке вони були ущент розбиті, майже сто тисяч бійців потрапили в полон.

Прикро, що ми нічого не знали про ті великі та трагічні події, які розгорнулися на нашій, покотилівській, землі. Ми звичайно вивчали в школі історію, і про Велику Вітчизняну війну знали багато, але все те стосувалось далеких земель: Краснодар, Білорусія, Москва, Сталінград... Про події біля міста Умань історія Великої Вітчизняної війни мовчала. Ми навіть міркували так, що війна якось обминула наше село, мабуть через бездоріжжя німці пройшли іншими шляхами. Я до цього часу не второпаю, чому замовчувала наша історія оті події. Здавалося б, пишатися треба, а от — бачите!..

Районна газета на цьому матеріалі надрукувала великий нарис, ми читали і вельми жваво все переживали.

Минуло чимало років, коли я дізнався, чому так замовчували історію нашої землі. Виявляється, командуючий однією із армій, генерал Понеделін, потрапив у полон, був оголошений зрадником, і після війни за вироком військового трибуналу його стратили. А після Хрущовської відлиги Понеделіна реабілітували. Оттака історія!

...Шумить, хвилюється, переливається на сонці сріблясте листя верболозу, поволі котить свої хвилі річка. Тихо мріє в розтопленому сонячному мареві село, таке пронизливо рідне, і таке чуже та далеке... Сплять вічним сном загиблі на покотилівських схилах солдати, наші та чужі. Козаки, гайдамаки, петлюрівці, червоні, білі...

А життя, тим часом, йде далі. Час невблаганний. Він летить собі, та й летить, його течію неможливо ні прискорити, ані уповільнити. Кажуть, в одну ріку неможливо увійти двічі. Мабуть, воно й так... А мені дуже хотілось би знову увійти в ріку мого дитинства. Промайнуло вже багато років з тої пори, як я стояв на цих берегах, дивився на спокійну водяну рівнину, на камінці-острови, на греблю, і мріяв скоріше вирости та й податися до далеких країн. Сьогодні я приїхав із тих далеких країн і знову стою на скелястій кручі, а легенький вітерець ворушить волосся на голові, доносить запах стиглих яблук, свіжоскошеної трави та горілої соломи... І здається мені, що немає в усьому світі куточка землі, прекраснішого, ніж моє село, ніж оті порослі верболозом, тихі ятранські береги. Я довго дивлюсь вниз, на широке плесо ріки, аж поки очі не заволікає сльоза. І як же хочеться мені повернутися — і повернутися назавжди! — на оці скелясті береги, на порослі колючими будяками схили, в кипучу зелень садів та необмежену широту полів, серед яких пройшло моє босоноге дитинство. Бідне, голодне, але — щасливе!..